

COLLEGIUM

MEDIEVALE

Volum 23

23

2010

Jonas Ros: *Stad och gård : Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid* (OPIA) 45. Uppsala : Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. 2009. 285 s. ill. ISSN 1100-6358, ISBN 978-91-506-2084-9

Anmeldelse ved Helge Sørheim

I løpet av middelalderen gjennomgikk de Skandinaviske samfunnene store forandringer. Byer ble anlagt i økende omfang. Innen "Sveriges" grenser fantes det i perioden ca. 1000-1150 bare tre byer (städer): Sigtuna, Gamla Lödöse og Visby, samt muligens Skara. Vi har få kunnskaper om bebyggelsen i de eldste byene, og det finnes bare et fåtall helt undersøkte vikingtids/tidligmiddelalderske bygårder. Jeg vil derfor si meg enig med forfatteren Jonas Ros når han hevder at "Arbetet er betydningsfullt ettersom det saknas fördjupande studier av bebyggelsen och husbyggnadsteknikerna i de tidiga svenska städerna" (s.10). Han skriver også at det savnes jevnførende studier av tidlig-middelaldersk bybebyggelse. Med dette hevder han at "Arbetet er ett bidrag till diskussionen kring flera frågor som berör de tidiga städerna". Utgangspunktet for hans bok er arkeologiske undersøkelser i Sigtuna, først og fremst en 500m² stor utgraving som forfatteren selv ledet i kvartalet Urmakaren i 1990-91. Av særskilt interesse fra denne undersøkelsen var at kong Oluf Eriksson Skötkonungs mynthus ble funnet i en av tomtene. Dette er Nord-Europas eldste undersøkte mynthus!

Forfatteren vil imidlertid ikke bare presentere denne ene undersøkelsen, men har flere mål: *Del I* handler generelt om by og hus. *Del II* handler om Sigtuna, mens *Del III* er en sammenfatning av undersøkelser som er gjort i andre vikingtids og tidlig-middelalderske byer.

I *Del I* gir forfatteren en generell innføring i bydefinisjonen, bybebyggelse, håndverk og mynt mm. Videre gis det en generell gjennomgang av hustyper og byggeskikk. Ved første gangs lesning lurte jeg på om det var nødvendig med en slik generell gjennomgang i en publikasjon som i hovedsak gjelder en bestemt by, men ved nærmere ettertanke fant jeg at dette var en god innføring for de som ikke kjenner særlig til middelalderbyens vesen og en god repetisjon for denne anmelderen, som har holdt på med slike spørsmål en stund.

Del II Sigtuna er bokas hovedkapittel. Etter et kort innledningskapittel om byens "arkeologiske topografi" går forfatteren løs på en detaljert gjennomgang av sitt eget undersøkelsesfelt Kv. Urmakaren 1, som ligger i en sentral del av det middelalderske

bebyggelsesområdet. Dette omfattet to områder med ulik karakter på hver sin side av en gate; dels tomteinndelt bebyggelse, dels en kirkegård som ble anlagt på et område som tidligere var bebyggt. Materialpresentasjonen innledes med en god gjennomgang av utgravingsmetode, oversikt over bebyggelsesstrukturen, hovedfaser, dateringer og soneinndeling. De sen-vikingtids/tidlig-middelalderiske kulturlagene omfatter perioden fra ca 980 t.o.m. ca 1230/40, inndelt i 7 bebyggelsesfaser. Her ble det avdekket spor, i hovedsak syllmurer, stolpehull og idsteder, etter bygninger til ulikt bruk fra til sammen hele eller deler av 7 gårdsenheter på hver side av en gate. Så godt som intet tremateriale var bevart. I hovedfase III, ca 1150–1230, anlegges det en kirkegård på nordsiden av gaten. Fra og med neste hovedfase IV, ca. 1230, er det kun sparsomme rester etter bebyggelsen. Av disse vil jeg kun nevne restene etter en “hypokaust” en avansert varmluftsovn som gjennom termoluminiscensanalyse er datert til 1360 +/- 40 år. Bygningen denne tilhørte fantes det derimot ingen spor etter. Husene som det ble funnet rester etter, må ha vært oppført i flettverk, reisvirke eller skiftesverk. Laftehus fantes det ikke spor etter i dette utgravingsfeltet, men slike er tidligere påvist alt fra 1000-tallet i det tilgrensende feltet Trädgårdsmästaren. Det blir også redegjort for de ulike bygningstypene som ble gjenfunnet. Jeg stiller et lite spørsmål med tolkingen av “loftstugan”. Kun ut fra syllsteinsrekker blir slike hus tolket til å ha to etasjer, bl.a. grunnlagt av ytre steinrekker som er tolket som rester etter en sval med stolper som har båret en utstikkende overetasje. Steinfeldamenter tolkes som tolkes som underlag for trapp. Selv har jeg sett liknende planløsninger fra bevarte *enetasjes* “skeivrafta” hus, bl.a. brukt på Nordvestlandet i Norge, der taket på den ene siden er trukket ut som en lav svalgang brukt til oppbevaring. Jeg stiller meg likevel ikke avvisende til forfatterens tolking. Muligens kjenner han til bedre dokumenterte funn av slike bygninger som kan underbygge denne tolkingen fra andre steder. Teksten følges av godt oversiktlige tabeller som angir detaljer som mål, type, byggeteknikk osv. av hvert enkelt hus fordelt over faser og underfaser.

Videre gjennomgår forfatteren funnene i hver enkelt fase i detalj. Dette følges av oversiktstegninger som dessverre til tider er litt vanskelig å lese grunnet liten målestokk. En signaturforklaring mangler, men de få aktuelle signaturene skjønte jeg etter hvert. Derimot var det litt plagsomt at retningsanvisningene i teksten ikke stemte med retningene på planene. Nord i teksten er nordøst på planen. De ulike fasetegningene er til sist gjengitt samlet på en side slik at vi får et godt overblikk over utviklingen av bygningsmønsteret. Detaljene i husene og bygningskikkens utvikling diskuteres så til slutt.

Av særskilt interesse var, som sagt, funnet av Olof Skötkonungs mynthus i fase 3 som dateres til ca. 1000-1050. Dette grunnlagt med funn av en kraftig brent leirkledd

grop som ble brukt ved metallhåndverk, inne i et hus på 6,40 x 4,80m. Her fantes også et stort antall digler og to blystykker der myntstampen hadde blitt prøvd. Mynt slos troligvis periodisk i huset som også hadde hatt funksjon som bolighus.

Videre gjennomgår forfatteren noe mer kortfattet øvrige arkeologiske undersøkelser i Sigtuna, noe som er en nyttig referanse for oss som ikke har oversikt nok over dette. Det samme er en diskusjon om navnet Sigtuna og bakgrunnen for byen, samt informasjon om kirkene og kongens og jarlens residens. Forfatteren har oppfatningen "i nuläget" at Fornsigtuna i vest var Ragnvald jarls residens. Bebyggelseskomplekset her var i funksjon til inn på 1000-tallet, kanskje t.o.m. 1080. Inne i Sigtuna hadde kongen ikke noen residens, men derimot hadde kongen en tjenestemann, en bryte her.

Del III Jämnförelser gir en kortfattet, men funksjonell oversikt over de vikingtids og tidlig-middelalderske stedene Birka, Ribe, Dublin, York, Trondheim, Oslo, Lund, Novgorod og Opole. Særlig verdifullt er gode litteraturreferanser som kan benyttes dersom man vil studere de enkelte stedene nærmere. I de ulike stedene varierer tomtenes størrelse, men i de enkelte stedene oppviser tomtene ofte likheter. Det er et generelt trekk at tomtene i de tidlige vikingtidsstedene var små med ett eller et par hus med flere funksjoner. Dette var først og fremst håndverkslokaler, bolighus med matlagingsfunksjoner og der det forvartes visse varer. Mye taler, etter forfatterens mening, for at de som brukte bygningene også anla dem og/eller var knyttet i et avhengighetsforhold til de som eide husene. Senvikingtids- og tidligmiddelalderstedene ble sannsynligvis anlagt av kongene, med unntak av Novgorod. I disse stedene var tomtene større og der fantes flere hus til ulike formål. Her bodde det flere personer, gårdeiere og deres familier, tjenere, håndverkere og kjøpmenn.

Omkring år 1000 begynte kongen å strebe etter kontroll på nye måter. Flere nye steder ble anlagt, og kongene startet utmynting i flere områder. Byene ble kongenes støttepunkt og hadde som formål å kontrollere omlandet, og der fikk hirden en viktig rolle. Forfatteren avslutter sitt arbeid med å vise til at kongen forlente herredene, *hundaren* eller *hundreds* til enkelte, og noen av disse antas å ha disponert tomter i bl.a. Sigtuna. Byene var derfor ikke isolert fra landsbygden, og det fantes et samspill mellom disse. Dette endret seg over tid som resultat av at byene fikk flere funksjoner.

Særlig finner forfatteren at tomtestrukturen i Trondheim og Oslo oppviser likheter med Sigtunakvartalet Trädgårdsmästaren. I disse byene fantes det hus med liknende funksjoner, noe som taler for at de som disponerte tomtene hadde en liknende sosial posisjon. Forbildene til disse byene kan ha vært de engelske stedene, men også Birka og Ribe.

Jeg skulle gjerne ha sett at gjenstandsfunnene ble omtalt, og jeg savner fotos av felt og bygningsfunn i boka, men alt i alt var dette en bok jeg leste med glede. Den ga meg nyttig informasjon om både det enkelte utgravingsfeltet Urmakaren 1, andre arkeologiske undersøkelser og om Sigtunas tidligste historie generelt. Med dette synes jeg forfatteren har oppfylt sine intensjoner på en god måte. Her var også gode henvisninger til annen litteratur som jeg kan fordype meg i ved senere anledninger. Denne boken har derved gitt meg, og sannsynligvis mange andre, ledetråder for å finne videre kunnskap omkring den tidligste byutviklingen.

Til sist: slik forfatteren selv var inne på skal vi hilse en publikasjon fra en byutgraving velkommen. Det er mer en nok av upubliserte undersøkelser som er alt for vanskelig tilgjengelig for utenforstående. Uten systematisering, synteser og formidling av undersøkelsesresultatene ved arkeologiske utgravinger bør man faktisk en gang i blant stille spørsmål om verdien av slike undersøkelser.

Helge Sørheim, f. 1949. Dr.philos. i arkeologi. Førsteamanuensis ved Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger. Bøker og artikler som dekker et vidt spekter, særlig om jernalder og middelalder, bl.a.: “*Sentralsted, tettsted, knutepunkt, by: Bosetningshierarkier og sentraldannelser på Vestlandet fra jernalder til middelalder*”, Bergen 2010. “Lead Mortuary Crosses found in Christian and Heathen Graves in Norway”, i: *Mediaeval Scandinavia 14*, Turnhout 2004. “Borgund and the Borgundfjord fisheries”, i: *The Bryggens Papers, Main Series No 5*, Bergen 2004. “De første laftehus i Norge”, i: *AmS-rapport 12 B*, Stavanger 1999. “*En stormanns gård, en stormanns grav*”, Guneria 72. Vitenskapsmuseet, Trondheim 1997.
